

Apafi 330 éve bocsátott ki kiváltságlevelet az örmények számára Erdélyi örmény ünnepek

Romániai és Magyarországi örmény szervezetek többnapos párhuzamos rendezvényt tartottak Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Udvarhelyen és Szovátán az Apafi Mihály fejedelem által 1672-ben az örményeknek kiadott kiváltságlevél 330., illetve *Petelei István* örmény származású marosvásárhelyi író születésének 150. évfordulója alkalmából.

Atyánkfia, . Apafi. . . (1672-2002) - erdélyi örmények főhajtása 330 esztendő távlatából címmel a hét végén kétnapos rendezvénysorozat zajlott Kolozsváron a Magyarörmények Romániai Szövetsége, a budapesti Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulásának szervezésében.

Szamosújvárt valamikor Armenopolis-nak is nevezték, melynek közelségében, Kolozsváron sok család emlékezik ma is örmény származására. Szombaton az unitárius egyház dísztermében *Tonk Sándor, Csetri Elek* és *Vekov Károly* történész Apafi Mihály fejedelemről és koráról, valamint a Moldvából Erdélybe települő örmények életében fordulópontot jelentő 1672-es kiváltságlevélről értekeztek, mely „az adóprés elől menekülő népcsoportnak szabad kereskedést” és más jogokat biztosított. A betelepülők így a magyar társadalom polgári rétegébe integrálódhattak, a nagy örmény városok - Ebesfalva, illetve Szamosújvár mezővárosi rangjukról szabad királyi városokká válhattak a XVIII. században. *B. Kovács Júlia*, az Armenia örménymagyar Baráti Társaság elnöke Bornemissza Annáról beszélt, *dr. Baranyai Zsolt* és *dr. Kozma Dezső* irodalomtörténész az örmény származású Petelei István író munkásságát méltatta. Az egybegyűlteket *Issekutz Sarolta*, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület elnöke, valamint *Lászlóffy Aladár*, a Magyarörmények Romániai Szövetségének tiszteletbeli elnöke köszöntötte. Vasárnap hálaadó istentiszteletet tartottak a Farkas utcai templomban, ígét hirdetett *Juhász Tamás*, a Protestáns Teológiai Intézet rektora, ezt követően Tonk Sándor Apafi Mihályról mondott emlékbeszédet. Megkoszorúzták a templomban az Apafi-emléktáblát, majd a Házsongárdi temetőben virágot vittek az örmény származású erdélyi személyiségek sírjaihoz. A Szent Mihály-plébánián *dr. Czirják Árpád* érseki helynökkel közös imát mondtak a résztvevők. Ezután a Magyarörmények Romániai Szövetségének ünnepi közgyűlése zajlott, bemutatták *Bíró Sándor A forradalom tribünjétől a külhoni városokig* című könyvét, majd *Barta Tibor* vetítettképes előadása következett az örmény templomokról.

Rostás Péter Emese

(Krónika - Erdélyi magyar közéleti napilap 2002. szeptember 16.)

* * *

Baranyai Zsolt

A Petelei-rejtély

Éppen 150 éve született, s immáron csaknem száz esztendeje nyugszik itt, szülővárosa temetőjében, abban a sírban, melynek feliratát maga készítette: Lelje fel ott túl mindazt a szépet és jót, amiről itt életében álmódott. Ez arra vall, hogy gondoskodása túlmutatott az élet határain. S vall a hívő emberre és a művészre is. Olyan ember volt ő, aki bár reálisan ítélte meg az élet dolgait, s ahogy mondani szokás, két lábbon állt a valóság talaján, nemcsak evilági dimenziókban gondolkodott. Az evilágit és a transzcendenst nem állította végzetesen szembe egymással, - egységben látta őket. Olyan ember volt, aki a természettudományos irányultságú, pozitivistá korban, Darwin és Freud között, pontosabban: a kettő közti átmenet idején, amikor éles határvonal húzódott a materialista és az idealista felfogás között, nem az ellentétek fokozására törekedett, nem azt kereste, ami a két világképet elválasztja egymástól, hanem tudomásul vette mindkettő létjogosultságát. Életismerete és tapasztalata őt is elvezette ahhoz a felismeréshez, amit Kant úgy fogalmazott meg, hogy az ember evilági lény is, vagyis immanens, ugyanakkor transzcendens is. A lét és nemlét dimenziói közt vergődő ember csak úgy tud eligazodni a világ dolgaiban, ha tudomásul veszi ezt a tényt és megbékél vele. Vagyis ha állandóan készül az elmúlásra. Ez a készülődés pedig ne egy kitüntetett pillanat, egy a többi tevékenységünktől elütő ünnepélyes aktus legyen, hanem természetes, hétköznapi beidegződésből fakadó gesztus. Valahogy úgy, ahogy Pilinszky megfogalmazza ezt egyik híres négygyorosában: Szellőivel, folyóival / Oly messze még a virradat / Felöltöm ingem és ruhám / Begombo-

lom halálomat. Minden reggel úgy kezdünk neki a napnak, úgy öltözünk be a munkához, hogy egy nappal közelebb jutunk az utolsó pillanathoz. A halált is szinte magunkra öltjük, mint valami ruhát.

Hogy Petelei hasonlóképpen vélekedhetett erről, az egyik legközelebbi barátjához, az általa kissé talán irigyelt, (hozzátehetjük: méltánytalanul irigyelt) Jakab Ödönhöz intézett leveléből is kiderül. Petelei itt a Kemény Zsigmond Társaságnak a millennium évében tartott egyik felolvasó ülését szervezve (amikor Rudolf királyfira akartak emlékezni abból az alkalomból, hogy a trónörökös 10 évvel azelőtt járt Marosvásárhelyen) sok egyéb mellett a következőre hívta fel a figyelmét: „Testvér! - írja a levélben. Amint gondolom, te is meg fogsz halni, s azonképpen Benedek Elek is egyszer. Nem bánom, akármilyen messze, de minthogy egyszer majd megtörténik, jó, ha úgy szoktatja a társaságot, hogy megbecsülje nagyjait halála után. Ebben a reményben most járj a trónörökös emléknepje érdekében.” [Szováta, 19. V. 896]

Peteleit a meghasonlott, tragikus sorsú kisemberek írójának tartják, s logikus magyarázatként hozzáfűzik, hogy világlátása tragikus, pesszimista volt. Valóban, a korban aligha van még egy olyan magyar író, akinek annyi öngyilkos hőse lenne, mint neki. Tudjuk, hogy az öngyilkosság nem megoldás az élet megoldhatatlannak látszó problémáira; a pszichológia szerint egyenesen menekülés a problémák elől. Ha alaposabban szemügyre vesszük az ő halálba „menekülő” hőseit, rá kell jönnünk, hogy náluk mindez másként működik, más a cél és a szándék. Nem azért halnak meg, mert nem tudtak megoldani valamit, hanem, mert így érnek el valamit, ezáltal jutnak el valahová. A Petelei-hősök magányos, meg nem értett, de a mások megértésére talán nem is vágyó emberek, akik mintha burokokban élnének, s ott dédelgetik vágyaikat, sóvárognak az egyéni boldogság után, amit itt e földön soha nem érhetnek el. Élet és halál kérdése számukra nem morális kérdés, még csak nem is egzisztenciális, inkább pszichikai.

Szépen példázza ezt egyik legismertebb novellahősének, Árva Lottinak az esete, aki belehalt a boldogságba. Egész életében arra vágyott, hogy fiatalkori kéréje, aki időközben mást vett el, s megözvegyült, ismét megkérje az ő kezét. Amikor ez megtörtént, „szegény Árva Lotti csak azon helyből leesett a széles karosszékre. Fejéhez kapott kezével, s levegő után mosolyra nyílt ajkával. Egy szót sem tudott szólani, hanem elébukott, s karját leejtette halotti fehér köntösének bő ráncaira. A bút, a bánatot csak elbírt, az örömet nem.” Megtudjuk azonban, hogy az öreglegény részeg tréfát űzött vele, csak ugratásból kérte meg a kezét... Ha Lotti az örömhír hallatára, hogy vénségére menyasszony lesz, nem hal meg, meghal a következő pillanatban, mert megöli a szégyen. Közösségi, szociológiai és erkölcsi szempontból nézve tragikus vég, de a halott asszony „mosolyra nyílt képe” inkább azt sugallja, hogy Isten kegyelemében részesítette, megadta neki, hogy megérje a boldogság pillanatát. Szenvedett érte eleget, megérdemelte. Az az író, aki ilyen látószögből képes bemutatni a halált, az nem lehet pesszimista. Annak a nézőpontja, erkölcs ítélete sokkal emelkedettebb, az birtokában van annak a bölcsességnek, ami csak a legnagyobbaknak adatik meg.

Peteleinek megadatott. Tudta is ezt magáról: tudta, hogy megadatott neki remekművet alkotni, még ha nem is mindig képes rá. Roppantul, szinte kórosan igényes volt önmagával és írásaival szemben, talán ez lehet az egyik oka a viszonylag nem nagy terjedelmű életműnek. A másik pedig minden bizonnyal a betegség. Említett igényességére utal többek között az is, hogy leveleiben rengeteg önmagában kételkedő, önmagával vívódó gondolat fogalmazódik meg. Tanítványának és barátjának, Gyalui Farkasnak írja egyszer, annak kéziratot sürgető soraira: „Nekimelegettem és írtam valamit. Rossz. Nem küldöm el. Én gőgös vagyok arra, amit kiizzadok, és ha nem lehetek rá [t. i. gőgös], széttépem. [...] Esküszöm, hogy írni fogok, amint tudok, - de most nem megy.” [MV, 1906. 21. IX.)

Ami valóban gyakran akadályozta a munkában, az súlyos betegsége, agyi idegrendszeri problémákkal küszködött szinte egész életében. Még nem volt negyven éves s már kétszer érte szélütés. Jakab Ödönnek egyszer így számolt be állapotáról: „Most egy éve nyomorult állapotba estem. Se olvasni, se írni, se becsületesen beszélni nem tudtam. A télt áthúztam valahogy. A tavasz kedves volt, kedvem volt; éreztem, hogy térek vissza az emberi társaságba. Legalább beszélni megtanultam.” [8-2. szept. 15.] Nem csoda, hogy ennyi szenvedéssel, gyötrellemmel nem fért meg az alkotó ihlet. Ám munkakedve állapota jobbulásának első perceitől visszatért, s a ma divatos kifejezéssel élve: munkaterápiával gyógyította magát. Asztaloskodott, faragott. Maga faragta a szováta kis birtok székely kapuját. S ha már ifjú pályatársait nem patronálhatta az irodalom mezején, (bár nem egyszer kuncsorgott később is állásügyben protekcióért patronáltjai számára azoknál, akiket ő indított útjukra), azzal segítette egy tehetséges paraszt agyagos mester, Molnár Dani bá' művészi kibontakozását, hogy felvállalta szobrai árusítását. S ami még az életben maradást segítette, az a zene. Muzikális édesanyjától örökölte zenei tehetségét, aki nemcsak szabad idejében,

de előfordult, hogy munka közben is áriákat énekelt. Petelei is brácsázott Marosvásárhelyen Nagy Gábor vendéglős kvartettjében.

Sokoldalú tehetséggel áldotta meg a sors (vagy ezt kapta örökségbe az örmény ősöktől), ugyanakkor a betegség kétségtelenül visszavetette írói karrierjét. A mérleg pozitív serpenyőjébe viszont még valami került, szintén családi örökségként: a szerény, de biztos megélhetést nyújtó vagyon. Sokak számára irigylésre méltó helyzet lehetett ez a századvégen: nem kellett napi filléres gondokkal küszködni, a művészi ambíciókat lelohasztó újságírói robotmunkát vállalnia. Nem volt ez tipikus abban a korban, gondoljunk Ady-ra, Krúdyra, vagy a tüdőbajtól sújtott Thury Zoltánra és Iványi Ödönre. Ebben a tekintetben kifejezetten szerencsésnek tudhatta magát. Hogy világirodalmi párhuzammal világítsuk meg helyzetét, az általa kedvelt oroszoktól vesszük a példát. Tolsztoj, Turgenyev megengedhette magának, hogy az irodalomnak éljen, Dosztojevszkij rákényszerült; hogy ebből éljen meg. Petelei számára az írás, az irodalom nem egzisztenciális kényszer volt, hanem a tehetség kibontakozásának terepe, önmaga próbája, önmegvalósításának lehetősége, ami persze más szempontból a hanyatlás első lépcsőfoka is egyben, gondoljunk a Thomas Mann-i alapképletre a Buddenbrook-házból: a kereskedő-sarj művésszé válik, ezzel a polgár a dekadencia útjára lép.

Petelei művészi rangjának kijelöléséhez hadd hozzuk fel tanúként Kabos Edét, a népszerű tárcaíró, aki ekképpen nyilatkozott róla: „Azok közé a legelső rangú íróművészek közé tartozott, akinek kristálytisza mondatai a leírás pillanatában ércebe vannak vésve. Ebből az érckemény stílusból sem elvenni, sem ahhoz hozzáadni nem lehet.” Petelei a magyar nyelv legjobb stilisztáinak egyike, már ez önmagában maradandóvá teszi az életművet. S akkor még nem szóltunk felejtethetlen alakjairól, akiket remek rajzaiban megörökített.

Ma, születésének 150. évfordulóján, itt a sír mellett, különösen aktuálisak Haraszti Gyula szavai, melyekkel a Budapesti Szemlében búcsúzott az írótl nekrológiájában: „Meg vagyok győződve, hogy testi elmulását irodalmi feltámadás fogja kísélni, amennyiben az ő híre-neve az irodalomtörténet ítélőszéke előtt csak gyarapodni fog: oly jövő, amelyenről nem minden népszerűséget élvező kortárs lehet feltétlenül biztos.”

Elhangzott 2002. szeptember 14-én Marosvásárhelyen a katolikus temetőben

* * *

Szeptember 19-én, Nagyszalontán, *Kossuth Lajos* születésének 200. évfordulóján a Magyarörmények Romániai Szövetsége is képviseltette magát: A tudományos emlékülést követően sor került a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatásával létrejött „Kossuth követeként...” címet viselő rendhagyó pódiummúsortra (*Sebesi Hripszimé Tündér* és *Sebesi Karen Attila* előadásában, szakértők: *Kallós Zoltán* és *Lászlóffy Aladár*). Ezt követően a város központi parkjában lévő Kossuth-szobornál a kegyelet korszorúját helyezte el *Dr. Egyed Ákos* akadémikus, az Erdélyi-Múzeum Egyesület elnöke és *Sebesi Karen Attila*, a MÖRSZ elnöke.

* * *

Híradó

Szeptember 13-14-én Székelyudvarhelyen, Szovátán és Marosvásárhelyen *Petelei István* íróra emlékeztünk születésének 150. évfordulója alkalmából. Az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület köszönetet mond a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának a rendezvénysorozat támogatásáért.

* * *

Az „*Atyánkfia Apafi... (1672-2002) - erdélyi örmények főhajtása 330 esztendő távlatából* -” konferencia Kolozsváron szeptember 14-15-én zajlott nagy érdeklődés mellett. Fővédnök: Dr. Tonk Sándor történész, a Sapientia EMTE rektora. A Magyarörmények Romániai Szövetsége, az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület és a Budapesti Örmény Kisebbségi Önkormányzatok Társulása rendezői megköszönik a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának, hogy a rendezvénysorozatot támogatta.

* * *

A XIII. kerületi ÖKÖ meghívására szeptember 17-én a XIII. ker. József Attila Művelődési Központban nyílt meg az *Örmény kódexművészet* c. vándorkiállítás az Erdélyi Örmény Gyökerek Kulturális Egyesület rendezésében. A 10 napig nyitva tartó kiállítás sok látogatót vonzott.